

УДК 37(410)

ПОЗАУРОЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ЕЛІТНИХ ШКОЛАХ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У ХІХСТОЛІТТЯ

Тетяна Коляда

У статті розглянуто позаурочну діяльність в елітних школах типу «паблік скулз» у Великій Британії у період ХІХ – поч. ХХ ст. З огляду на узагальнення наукових позицій встановлено різницю між позакласною та поза-шкільною роботою у «паблік скулз», охарактеризовано індивідуальні, групові та масові форми позакласної роботи, розкрито специфіку їхньої діяльності. На основі дослідження визначено зміст та мету позаурочної діяльності «паблік скулз» зазначеного періоду, встановлено її основні принципи.

Ключові слова: позаурочна діяльність, позашкільна діяльність, елітна школа, «паблік скулз», індивідуальні, групові і масові форми роботи.

В умовах освітнього процесу сучасної школи важливо створювати умови, які дають змогу формувати в учня особистісні та творчі здібності і вміння застосувати отримані на уроках знання на практиці, зберігаючи при цьому індивідуальність вибору. Вагомою складовою освітнього процесу є позаурочна діяльність. Останнім часом, в умовах, коли істотно змінюються і зростають вимоги до обсягу і характеру освіти, особливо підвищилася актуальність досвіду елітної шкільної освіти зарубіжжя. В аспекті проблеми дослідження значну цінність має досвід позаурочної роботи в елітних школах Великої Британії у ХІХ – на поч. ХХ ст., зокрема, у «паблік скулз», які є найвідомішими школами у світі. Досліджуваний період охоплює часи промислового та соціального перевороту у Великій Британії та характеризується новими реформами у елітних школах. Їхній розвиток у ХІХ ст. зумовив те, що отримання освіти перестало відповідати рівню розвитку промисловості, а розширена імперія відчувала потребу у кваліфікованих елітних кадрах для управління колоніями (Індія, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Південна Африка) [2, с. 130].

Проблеми елітної школи Великої Британії вивчали вітчизняні дослідники: О. Локшина, А. Сбруєва, Н. Яременко та ін.; російські педагоги – дослідники І. Абакумова, Н. Винокурова, С. Кодрле, К. Назарьєва та ін., британські Дж. Тулі (J. Tooley), Е. Батлер (E. Butler), Е. Коулсон (A. Coulson), та ін. На нашу думку, позашкільну роботу було розглянуто недостатньо, особливо це стосується зазначеного періоду, що зумовило вибір теми нашого дослідження.

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб охарактеризувати форми та визначити принципи, зміст, мету та завдання позаурочної роботи в елітній школі типу «паблік скулз» Великої Британії у ХІХ ст.

Прихильники англійської освіти вважають, що справжній британський характер протягом століть виховувався саме у «паблік скулз», які зробили

Британію могутньою державою. Про це свідчить кількість відомих випускників, яка щороку поповнюється. Термін «публік» (public – суспільний) використовувався спочатку у прямому значенні, для того щоб відрізнити благодійні граматичні школи від місцевих шкіл та домашніх вчителів. На сьогоднішній день школи такого типу називають «незалежними» (independent) та елітарними, так як вони не є доступними для усіх соціальних прошарків населення. Але все ж багато хто вживає старий термін, зокрема, до семи шкіл: Вінчестр (1382 р.), Харроу (1571 р.), Вестмінстер (1560 р.), Шрусбері (1552 р.), Ітон (1440 р.), Чартерхауз (1555 р.), Рагбі (1567 р.) – які вважають найбільшими та найстарішими. На період заснування «публік скулз» були відкритими для всіх. Зважаючи на те, що будемо розглядати тільки найстаріші школи, які за природою та за назвою елітні, будемо вживати початкову назву [3, с. 49]. Відомо, що «публік скулз» не вважаються суспільними у прямому значенні цього слова, тому що вони не належать державі, але ці школи не сповна приватні, оскільки не належать одній особі. Отже, елітними школами типу «публік скулз» у Великій Британії є найстаріші недержавні закриті навчальні заклади, як правило, школи-пансіони.

Для уточнення терміна «позаурочна робота» звертаємося до вітчизняної літератури, оскільки у зарубіжній літературі поняття «позаурочна робота» стосовно «публік скулз» не використовували, а розглядали цілісний процес виховання. В Українському педагогічному словнику С. Гончаренка зазначено, що «позаурочна робота у школі – це одна із форм організації дозвілля учнів, яка організовується і проводиться в позаурочний час органами дитячого самоврядування за активною допомогою і при тактичному керівництві з боку педагогічного колективу, особливо класних керівників, вихователів, організаторів позакласної і позашкільної роботи» [2, с. 112]. Аналогічним є визначення Т. Ільїної та М. Фіцули [4, с. 354]. І. Колесник позаурочною роботою вважає «таку діяльність, яка за своїм змістом виходить за межі обов'язкових навчальних програм, здійснюється у вільний від навчання час, організується на началах добровільності, самодіяльності і самоврядування учнів за межами школи» [3, с. 11].

На основі аналізу науково-педагогічної літератури зазначимо, що основна відмінність між поняттями «позакласна робота» та «позашкільна робота» (діяльність) полягає у місці проведення роботи: у школі (позакласна) чи за межами школи (позашкільна). Обидва види роботи мають спільні завдання і передбачають застосування переважно однакових засобів, форм і методів виховання.

Позаурочну діяльність в елітній школі типу «публік скулз» вважаємо складовою системи навчально-виховної роботи, що охоплює процеси виховання та навчання учнів у позаурочний час, та умовно поділяємо її на позакласну та позашкільну.

Отже, у вітчизняній методичній літературі та на практиці школи традиційно розрізняють три форми позаурочної роботи: індивідуальну, групову та масову. В основу такого розподілу покладена ознака кількісного охоплення учасників [6, с. 85].

До індивідуальних форм позакласної роботи у «паблік скулз» відносимо уроки тьютора, які проходили два рази згідно з розкладом. Тривалість такого уроку – година. Один урок відводили впродовж тижня, інший – у неділю (як правило, це було читання книг). Методика індивідуального впливу залежала від індивідуальних особливостей учня і його темпераменту. Вона ускладнювалася з кожним рівнем та класом і зводилася здебільшого до самостійного опрацювання [9, с. 148]. Найбільше уваги в індивідуальній діяльності учня приділялося позакласному читанню. У кожній школі існувала бібліотека [17, с. 12–13]. У деяких школах їх було навіть дві: шкільна та учнівська (заснована самими учнями). Позакласне читання носило системний характер, формувало в учнів читацькі інтереси, виробляло культуру читання.

Творчі роботи – це форма індивідуальної позаурочної роботи, яка в першу чергу спрямовувалася на активізацію навчально-пізнавальної діяльності, розвиток творчого потенціалу особистостей та критичного мислення. Розрізняли письмові, усні та творчі роботи. Різновид робіт залежав від бажання і здібностей учнів та завдань тьютора. До творчих робіт відносимо складання та написання есе, творів, віршів тощо [19, с. 241].

Зазубрювання вважали ефективним методом вивчення матеріалу. Таке запам'ятовування здійснювалося без розуміння суті. Воно призводило до формального засвоєння знань. Учні годинами «зазубрювали» грецькі та латинські тексти, вірші [13, с. 56].

До індивідуальних форм позашкільної роботи відносимо роботу з батьками. Батьки обирали школу самі, без згоди дітей. Їхній вибір розпочинався із зустрічі з директором та вибором тьютора, який кожний триместр мав відписати батькам листа про стан навчання та здоров'я учня. Батьки вносили оплату за навчання. Слід виокремити групу активних батьків – батьківський комітет, який у своїй діяльності виражав думку батьківської сторони. Діяльність батьківського комітету обмежувалася лише фінансовою стороною стосунків, оскільки вони виступали спонсорами для школи. Традиційно вони самі були випускниками цих шкіл. У школах існували каталоги – реєстри, у які батьки записували імена ще маленьких хлопчиків (бронювали місця) [10, с. 38].

Відпустка (leave) – це термін, на який учні мали право покинути школу. Розрізняли короткотривалі відпустки (Shortleave): коли учень залишає школу після уроків та повертається у той же день ввечері, у зазначений час. Право отримати таку відпустку мали лише ті учні, які гарно навчалися і мали гарну поведінку. Тривалість довготривалих відпусток (Longleave) – до двох діб. Учні залишали школу у суботу та поверталися до занять у понеділок. Оформляли такі відпустки Майстер будинку та тьютор [7, с. 26–27].

До групових форм позакласної роботи відносимо різноманітні тематичні товариства (society). У них об'єднувалися лише кращі учні, які мали спільні інтереси. Існували клуби декламаторів, політичні клуби, наукові, творчі та ін. У кожній школі могло бути кілька таких організацій. Наприклад, в Ітоні функціонувало дискусійне товариство «ПОП» (POP), у Хароу – Дискусійно-політичне товариство (Debating society), Наукове товариство (Scientific society) [12,

с. 158–160], у Чартерхаузі – Дискусійно-літературне товариство (The Debating and Literary Society) та Науково-мистецьке товариство (Science and Art Society, or C.S.A.S), Клуб фотолобителів (Photographic Club) [8, с. 21]. Спортивні клуби (секції) та змагання були органічною частиною всієї системи навчально-виховного процесу таких шкіл, що забезпечувало єдність фізичного і духовного виховання і навчання, різнобічний розвиток творчої, суспільно корисної діяльності учнів [5, с. 15]. У школах існували військові товариства, які називалися «Кадетський Корпус» (Cadet Force), де учні проходили військову підготовку [6, с. 345]. Крім того, практикували різноманітні форми та методи роботи з періодичними виданнями, зокрема, колективне читання й обговорення періодики з певної теми. Кожна школа мала свій журнал і редколегію. Наприклад, в Ітоні у 1863 році засновано офіційний шкільний журнал «Хроніка» (The Chronicle), а в 1928 році – «Опідан» (Oppidan) [9, с. 34]

До групових форм позашкільної роботи відносимо спортивні змагання. Даючи характеристику, зазначаємо, що такі заходи проводили директор школи за організацією тьютора – тренера з метою порівняння досягнень учнів, які відвідували спортивні секції. Їхньою метою було визначення переможців відповідно до правил спортивних змагань із видів спорту. Таку форму позаурочної роботи можна назвати і позакласною (внутрішні змагання) і позашкільною (зовнішні змагання). У «паблік скулз» існували секції з крикету, греблі, футболу, рагбі, тенісу, хокею, легкої атлетики. Кожна школа забезпечувала усі умови для тренувань, оскільки мала обладнані тренувальні зали, ігрові поля тощо. Для зовнішніх змагань використовували традиційний графік. Зазвичай, під час Михайлових свят переважали змагання з футболу та рагбі [13, с. 55]. Під час Великого посту учні не брали участі в змаганнях. Наприклад, в Ітоні протягом цього півріччя стипендіати грали у гру «Стіна Ітона». Під час літніх канікул влаштовували змагання з крикету, греблі, тенісу та легкої атлетики [10]. Культ спорту став відмінною рисою «великих» шкіл. Спорт взагалі і командні види спорту зокрема поступово стали найбільш дієвим методом формування характеру, ініціативності та відповідальності [13, с. 45].

До масових форм позакласної роботи відносимо шкільні свята. Вони поділялися на великі, які носили назву «Холідей» (Holiday), та не великі «Халф – Холідей» (Half-Holiday). До великих свят відносили відзначення усіх релігійних свят, зокрема: Великодня, Різдва, Трійці тощо. Під час таких свят учні більше молилися, краще харчувалися, прикрашали свої «будинки», влаштовували вистави та спортивні змагання. Також вони складали вірші, твори, епіграми. Роботи відбиралися для конкурсу на вручення «стипендій-прізвів» (Speeches) [9, с. 203]. До кінця XIX ст. у зв'язку з розширенням навчальної програми більшу частину свят було скасовано.

Вибори Стипендіатів (Election to Scholarship) проходили кожного року, у перший понеділок липня. Під час виборів також проходило затвердження вакансій на право отримати стипендію в університеті для найуспішніших стипендіатів. Як правило, ліміт таких стипендій серед усіх шкіл був не більше

дев'яти на рік [12, с. 449–153]. Заходи отримання малих стипендій мали назви: «Експібішн» (Exhibitions) [10, с. 145, 9, с. 189], «Спікінг Дей» (Speaking Day) [6, с. 350–365] та ін. Вони проходили під час різних свят, готуючись до яких, учні повинні були виконати певні завдання (як зазначали: написати твір, вірш тощо). Це було урочисте вручення призів (Prize), в основному були книги. Роботи збиралися до святкування, а на святі учні отримували результат (інколи роботи приймалися на одне свято, а результати оголошували під час іншого).

Читацька конференція була важливим засобом пропаганди різної літератури серед учнів, що допомагало їм глибше зрозуміти зміст та поетику творів, прищеплювало літературно-естетичні смаки. Часто читацькі конференції проходили у формі вистави. Для цього учні перевдягалися у костюми персонажів, відтворювали їхні образи. Костюми шилися на замовлення. Були навіть такі, які оздоблювали дорогоцінним камінням [14, с. 442]. Зустрічі з відомими людьми влаштовували переважно для старших учнів. Зокрема, це були відомі політичні та громадські діячі, письменники, науковці – випускники шкіл. Вони із задоволенням відвідували школи, спілкувалися з учнями та сприяли розвитку шкіл [14, с. 115–117]. Колекціонування було поширеним видом діяльності шкіл того часу. Наприклад, у Вестмінстері колекціонування монет зародилося у 1873 році, коли Адміністративна рада школи закупила незначну кількість монет у Британського музею (British Museum); колекцію мінералів – у 1879 році. Поступово колекції розширювали учні, випускники, меценати, і на сьогоднішній день вони є гордістю кожної школи [12, с. 233].

До масових форм позашкільної роботи відносимо організації випускників шкіл. Їх заснування припадало на кінець XIX ст. Метою створення таких організацій було збереження контактів між випускниками, що цим підтримувало традиції школи. Перші згадки про так зване коло колишніх однокашників (old boy net) з'явилися ще у XVII столітті. Усі учні, які закінчували школу, автоматично ставали членами асоціації випускників своєї школи. В Ітоні було створено у 1897 році асоціацію «Старі Ітонці» (Old Etonian Association, OEA); у Вінчестері «Старі Уейкемці» (Old Wykehamists), у Рагбі «Старі Рагбінці» (Old Rugby), у Вестмінстрі – «Старі Вестмінстерці» (Old Westminster OW), у Шрусбері – «Старі Шрусберці» (Old Salopians), у Харроу – «Старі Харровці» (Old Harrovians), у Чартерхаузі «Старі Картезіанці» (Old Charthusians) [13, с. 14]. Випускники однієї й тієї ж школи підтримували один одного, залишаючись товариством і після закінчення школи. Зазначимо, що такі клуби були впливовими організаціями. Окрім укладання списків випускників, організації щорічних зустрічей, збору пожертвувань, вони забезпечували школам вагому підтримку, зберігаючи «дух» школи [17, с. 14–21].

Таким чином, в елітній школі Великої Британії на період XIX ст. використовували індивідуальні, групові та масові форми позашкільної роботи. Така діяльність будувалася на основних засадах виховання, проте вона мала і свої специфічні принципи: добровільний характер участі, суспільну спрямованість діяльності, розвиток ініціативи та винахідливості, зв'язок із навчальною роботою. Специфіка змісту характеризувалася вдосконаленням найрізноманітніших умінь та навичок, емоційним аспектом. Це підтверджує мету позаурочної

роботи, що полягала у засвоєнні учнем необхідного для життя в суспільстві соціального досвіду, формуванні системи лідерства та системи цінностей, що приймалися суспільством, а основне – в уміння застосувати його на практиці.

Список використаних джерел:

1. Ашин Г. О понятіи «элита» и не только / Г. Ашин // Власть. – 2005. – № 11. – С. 41–42.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 375 с.
3. Колесник І. Г. Позакласна робота старшокласників / Колесник І. Г. – К.: Знання, 1967. – 48 с.
4. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студ. Вищих педагогічних закладів освіти. – Тернопіль: ТДПУ, 1997. – 192. С. 85.
5. Sch.1787-2. W. Smith D.C.L.A First Latin Course : comprehending grammar, delectus, and exercise-book, with vocabularies/W. Smith D. C. L./L. L. D. James// Campbell and Son. Toronto. 1878, 166 p.
6. Ib5.3.71. Catton Brock, Arthur, Eton Collage/ Catton Brock, Arthur //London: George Bell & Sons, 1901, 450 p.
7. Ib4.2.25. H. C. Maxwell Lyte, Eton College: Historical and Descriptive, GreatPublic Schools: Eton, Harrow, Charterhouse, Cheltenham, Rugby, Clifton,Westminster, Marlborough, Haileybury, Winchester / C. Maxwell Lyte //London: Edward Arnold, 1893, XX, 527, 8 p., [22] leaves of plates, ill, plans, 22 cm.
8. Ib4.3.01. Hemyng, Bracebridge. Eton school days, or, Recollections of an Etonian / Hemyng, Bracebridge //London: Ward, Lock, and Tyler, 1870 [4], 316 p., 17 cm.
9. Ib2.14. James M. R.(Montagu Rhodes). A descriptive catalogue of the manuscripts in the library of Eton College // Cambridge: University Press, 1895, Fiske Endowment, IX, 125 p.
10. Kennedy, B. H. The Public schools Latine Gramer /Seventh editionand // London: Longmans, Green, and CO New Yerk: 15 East Street,1890, 671 p.
11. Ib6.5.35. Nugent-Bankes, George An Eton boy's letters selected and arranged by the author of «A day of my life at Eton» / Nugent Bankes// London: Cassel and Company Limited, 1901 [4], 210 p., 17 cm.
12. Lc34/2. Thomas Hughes. Tom brown's school-days by an old boy / Thomas Hughes / H. C. Bradby // Leroy Phillips publish: Boston copyright, 1918, 256 p.
13. Lc7/76.Stanley A. The life and correspondence of Thomas Arnold / Stanley A. // New York: D. Appleton, 1846, 530 p.
14. Lc7/1. Bardy H. C. Rugby School // London: George Bell & Sons, 1900, 263 p.
15. Wilkinson R. The Gentleman Ideal and the Maintenance of a Political Elite /R. Wilkinson // Sociology of Education. – 1963. – XXXVII, Fall. –P. 21.
16. Wilkinson R. Governing elites. Studies in training and selection / R. Wilkinson. – N. Y.: Oxford university press, 1969. – 231 p.

References:

1. Ashin, G. (2005) Oponjatii «jelita» inetol'ko. Vlast', (11) pp. 41–42.
2. Honcharenko, S. (1997)Ukrai'ns'kyj pedagogichnyj slovnyk. Kyiv:Lybid'.
3. Kolesnyk, I. (1967) Pozaklasna robota starshoklasnykiv.Kyiv: Znannia.
4. Fitsula, M. (1997)Pedagogika. Ternopil: TDPU.
5. Smith, W. (1878) D.C.L.AFirstLatinCourse : comprehendinggrammar, delectus, andexercise-book, withvocabularies. Toronto: Campbell and Son.
6. Brock, C. (1901) Eton Collage. London: George Bell & Sons.
7. Maxwell H. (1893) Eton College: Historical and Descriptive, GreatPublic Schools: Eton, Harrow, Charterhouse, Cheltenham, Rugby, Clifton,Westminster, Marlborough, Haileybury, Winchester . London: Edward Arnold.
8. Hemyng (1870) Eton school days, or, Recollections of an Etonian. London: Ward, Lock, and Tyler.
9. James M. (1895) A descriptive catalogue of the manuscripts in the library of Eton College. Cambridge: University Press.
10. Kennedy,B. (1890) The Public schools Latine Gramer. London: Longmans, Green, and CO New Yerk.
11. Nugent-Bankes, G. (1901) An Eton boy's letters selected and arranged by the author of «A day of my life at Eton».London:: Cassel and Company Limited.

12. Hughes, T. (1918) *Tom brown's school-days by an old boy*. Leroy Phillips publish: Boston copyright.
13. Stanley, A. (1877) *The life and correspondence of Thomas Arnold*. New York:: D. Appleton.
14. Bady, H. (1900) *Rugby School*. London:: George Bell & Sons.
15. Wilkinson, R. (1963) *The Gentleman Ideal and the Maintenance of a Political Elite*. *Sociology of Education*, (XXXVII) p. 21.
16. Wilkinson, R. (1969) *Governing elites*. *Studies in training and selection*. N. Y.: Oxford university press.